

فصلنامه علمی-پژوهشی

سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷

سیاست علم و فناوری

انتخاب رویکرد مناسب در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی فناوری؛ فناوری غشا در شرکت ملی گاز ایران

ناصر باقری مقدم^{۱*}، مهدی صحافزاده^۲، سیدمحمدصادق امامیان^۳، عبدالله ایران خواه^۴

۱- دانشجوی دکتری مدیریت فناوری، دانشگاه علامه طباطبائی

۲- کارشناسی ارشد مهندسی صنایع، دانشگاه علم و صنعت

۳- کارشناسی ارشد مدیریت MBA، دانشگاه صنعتی شریف

۴- دکتری مهندسی شیمی، دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

تعیین اولویت‌های تحقیقاتی در سطح ملی، بخشی و بنگاهی، ضرورتی است که در دهه‌های اخیر بیش‌تر به آن توجه شده است. تاکنون روش‌های مختلفی در این خصوص توسعه داده شده است که به‌طور عمده با رویکردهای عددی و به صورت کمی انجام پذیرفته و بعضی اوقات نتایج صحیحی به همراه نداشته است. در این راستا، ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی تعیین اولویت تاحدی این ضعف را پوشش داده و برای شرایط مختلف، پاسخ‌های مناسبی ارائه کرده است. در این مقاله سعی شده است تا با استفاده از روش انتخاب فناوری‌های کلیدی، روشی برای تعیین اولویت‌های تحقیقاتی در سطح بخش ارائه و سپس از آن در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی غشا در صنعت گاز کشور استفاده شود.

کلید واژه‌ها: فناوری غشا؛ اولویت‌بندی تحقیق و توسعه؛ روش فناوری‌های کلیدی

۱- مقدمه

فرایند فوق می‌باشند.

در تعریف فعالیت‌های تحقیق و توسعه گفته می‌شود: «انجام تحقیقات پای و یا کاربردی به منظور خلق و یا بهبود مواد، تجهیزات، محصولات و یا فرایندها» یا در تعریفی دیگر آمده است: «فعالیتی خلاقانه که به صورت هدف‌دار برای افزایش موجودی دانش و استفاده از آن برای خلق کاربردهای جدید صورت می‌گیرد» [۱ و ۲].

در این مقاله سعی بر آن است تا با استفاده از روش انتخاب فناوری‌های حیاتی، روشی برای تعیین اولویت‌های تحقیقاتی در سطح بخش ارائه شود و سپس از روش به‌دست آمده در تعیین

تحقیق و توسعه در هر سازمانی که به دنبال تولید و یا استفاده از محصولات به روز دنیا باشد، مبحث مهمی به شمار می‌آید؛ اما نکته مهم این است که یک سازمان با توجه به تعدد موضوعات قابل تحقیق، به کدام موضوعات پرداخته و چگونه آن‌ها را اولویت‌بندی می‌کند. همه سازمان‌ها اعم از خصوصی، دولتی و یا غیر انتفاعی به دلیل محدودیت منابع مالی، زمانی و منابع انسانی، ناچار به طی

* نویسنده عهده‌دار مکاتبات: Nbagheri1382@yahoo.com

انتخاب رویکرد مناسب در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی فناوری: فناوری غشا در شرکت ملی گاز ایران

مدل تدوین راهبرد فناوری نانو و پیل سوختی اشاره کرد [۱۲، ۱۳]. در این مدل چارچوب Hax مبنای عمل قرار گرفته و از ماتریس جذابیت-توان‌مندی Morin نیز استفاده شده است.

۳- مرور مدل‌های اولویت‌بندی تحقیقات

مدل‌های اولویت‌بندی، تنوع و تکثر بیشتری نسبت به مدل‌های قبلی دارند. همان‌طور که ذکر شد اولویت‌بندی، جزئی از فرایند تدوین راهبرد تحقیق و توسعه به شمار می‌آید. البته به صورت مستقل نیز مدل‌های متعددی در این زمینه، به‌خصوص مدل‌های ریاضی توسعه داده شده است. در اینجا تنها به چند مدل مرتبط و مشهور اشاره می‌شود.

روش‌های ریاضی تصمیم‌گیری در این حوزه به دو دسته مدل‌ها و فنون تصمیم‌گیری چند معیاره (MCDM) و مدل‌ها و فنون غیر چند معیاره تقسیم می‌شوند. نتیجه MCDM، اولویت‌بندی از مطلوب‌ترین گزینه تا نامطلوب‌ترین است. باید توجه کرد که در این روش‌ها اولویت‌بندی به صورت خودکار و اتوماتیک انجام نمی‌شود بلکه به عنوان کمکی به فرد تصمیم‌گیرنده محسوب می‌شود [۱۴].

AHP یکی از معروف‌ترین فنون تصمیم‌گیری چند معیاره است که به وسیله توماس ال. ساعتی^۱ ارائه شد. تصمیم‌گیری با استفاده از AHP با تشکیل درخت سلسله مراتب تصمیم^۲ آغاز می‌شود. سایر مراحل شامل مقایسات زوجی، استخراج ضریب اهمیت هر یک از ماتریس‌ها و محاسبه نرخ سازگاری^۴ می‌باشد [۱۴].

مدل آینده‌نگاری فناوری، ابزاری برای مدیریت راهبردی تحقیقات و فناوری است. «آینده‌نگاری، فرایندی سیستماتیک در نگرشی بلندمدت‌تر به آینده علم، فناوری، اقتصاد، محیط و جامعه است. این نگرش در قالب شناسایی فناوری‌های عمومی پدیدار شده و شامل مباحث پشتیبان تحقیقات راهبردی می‌باشد. تحقیقاتی که به بیش‌ترین منفعت اقتصادی و اجتماعی منجر می‌شود» [۱۵].

آینده‌نگاری تلاش می‌کند تا طیف وسیعی از گروه‌های ذی‌نفع را شامل شده و در یک فرایند نظریات آن‌ها را یکپارچه و دخیل سازد تا به وسیله آن بتوان به اولویت‌های تحقیقات دست پیدا کرد. عناصر اصلی این فرایند عبارتند از برقراری ارتباط میان تمام

اولویت‌های تحقیقاتی غشا در صنعت گاز کشور استفاده شود. با توجه به این‌که متولی اصلی صنعت گاز کشور، شرکت ملی گاز ایران می‌باشد، به همین دلیل، این اولویت‌بندی برای آن شرکت صورت گرفته است. با این ترتیب، در ابتدا مرور مدل‌های تدوین راهبرد تحقیق و توسعه و در ذیل این بحث، مرور مدل‌های اولویت‌بندی صورت می‌گیرد و سپس روش منتخب در قالب مطالعه موردی فناوری غشا ارائه می‌شود.

۲- مرور مدل‌های تدوین راهبرد تحقیق و توسعه

راهبرد تحقیق و توسعه یک شرکت، شامل «تعریف مجموعه پروژه‌های تحقیق و توسعه مورد نیاز به منظور دستیابی به اهداف مشخص شده در زمینه اکتساب فناوری تعریف شده و در چارچوب راهبرد کلی شرکت می‌باشد» [۱].

رویکرد پورتر به راهبرد در سطح تجارت، رقابت و راهبرد دستیابی به یک مزیت رقابتی پایدار است. وی با استفاده از دو ابزار مدل پنج نیرویی و زنجیره ارزش [۳]، راهبردهای فناوری را متشکل از سه عنصر کلیدی زیر پیشنهاد می‌دهد: ۱- انتخاب فناوری‌ها برای توسعه؛ ۲- راهبری یا دنباله‌روی؛ ۳- فروش و یا عدم فروش فناوری [۴]. هکس با تکیه بر چارچوب مفهومی پورتر، فرایندی مشابه با فرایند کلی برنامه‌ریزی راهبردی، به منظور تدوین راهبرد فناوری پیشنهاد می‌کند [۵]. این مدل در سطح تدوین راهبرد وظیفه‌ای است. در دهه ۱۹۸۰، مشاوران و دست‌اندرکاران با توجه به اهمیت راهبرد فناوری، روش‌هایی برای پشتیبانی از طبقه‌بندی‌های تصمیم‌های مرتبط با فناوری، به خصوص انتخاب فناوری‌ها ابداع کردند. در بین این روش‌ها، روش‌های Booz-Allen, A.D. little و Hamilton و نیز McKinsey به صورتی گسترده استفاده شدند [۶]. قدم‌های کلی روش ایشان، شامل شناسایی فناوری‌های مورد نیاز، تعریف اهمیت راهبردی و انتخاب فناوری برای رسیدن به عوامل کلیدی موفقیت، تعیین قوت‌ها و ضعف‌های فناوریکی شرکت و تدوین راهبرد فناوری می‌باشد [۱]. در مدل‌های دیگری نیز عوامل مشابهی در نظر گرفته شده است [۷، ۸، ۹].

کیه‌زا تصویر دقیق‌تری از فرایند راهبرد فناوری را در محیط‌های پویا تشریح می‌کند. آینده‌نگاری محیطی، انتخاب، زمان‌بندی و نوع اکتساب فناوری، دسته‌های کلیدی تصمیم‌گیری در راهبرد فناوری می‌باشد. او در این راستا از ماتریس فناوری-کاربرد بهره می‌برد [۱، ۱۰، ۱۱].

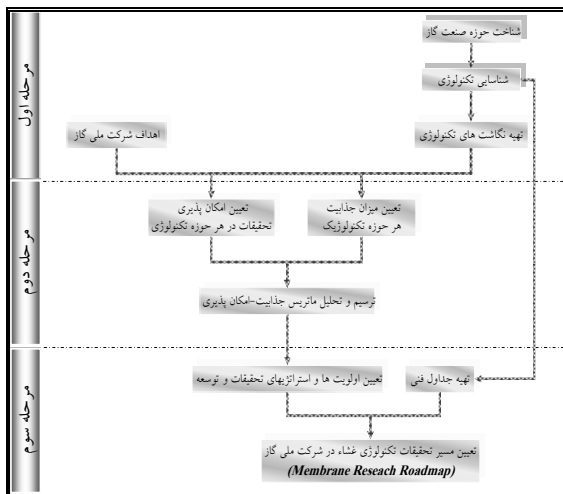
در میان مدل‌های تدوین راهبرد فناوری داخلی نیز می‌توان به

1. Multi Criteria Decision Making
2. Thomas, L. Saaty
3. Hierarch Decision Tree
4. Consistency Ratio

ناصر باقری مقدم، مهدی صحافزاده، سیدمحمدصادق امامیان، عبدالله ایران خواه، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷

۶- ارائه مدل منتخب

پس از بررسی و مطابقت مدل‌های معتبر، تعیین اولویت‌های تحقیقاتی در سطوح بنگاهی، بخشی و مطالعه و بررسی مطالعات مشابه در کشور، چارچوب تصمیم‌گیری ماتریس جذابیت - امکان‌پذیری (که از جدیدترین مدل‌های به‌کار رفته در این‌گونه مطالعات می‌باشد)، مبنای مطالعه قرار گرفت. البته طبیعی است که با توجه به شرایط مسئله، تعیین معیارهای جذابیت و امکان‌پذیری و همچنین اطلاعات ورودی مناسب و مورد نیاز در این مطالعه، با کمک گروه کارشناسی و نظرسنجی از خبرگان کمیته تخصصی شرکت ملی گاز تعیین شده است. نمایی از این چارچوب در نمودار ۱ نمایش داده شده است.

نمودار ۱) روش‌شناسی اولویت‌بندی تحقیقات فناوری غشا در شرکت ملی گاز

روش‌شناسی توسعه داده شده از سه مرحله تشکیل شده است که در ادامه جزئیات هر مرحله و گام‌های آن در مطالعه موردی فناوری غشایی در شرکت ملی گاز ایران به همراه نتایج آن تشریح می‌شود.

۷- مطالعه موردی: تعیین اولویت‌های فناوری غشایی

در شرکت ملی گاز

۱-۷ شناخت محدوده صنعت گاز، شناخت فنی و تعیین

اهداف

۱-۱-۷ شناخت محدوده صنعت گاز

لازمه تدوین راهبرد فناوری در هر حوزه، شناخت دقیق آن حوزه

ذی‌نفعان، تمرکز بر افق بلندمدت، هماهنگ‌سازی راهبرد تحقیق و توسعه با سایر راهبردهای نوآوری، ایجاد توافق جمعی بر جهت‌گیری‌ها و اولویت‌های آینده و ایجاد توافق میان تمام کسانی که مسئولیت پیاده‌سازی این اولویت‌ها را دارند [۲]. روش‌های رهنگاشت فناوری^۱ و تعیین فناوری‌های کلیدی^۲، از روش‌های استفاده شده در آینده‌نگاری به‌شمار می‌روند.

۴- روش تعیین فناوری‌های کلیدی [۱۶]

زمانی که انتخاب اولویت‌ها در پروژه آینده‌نگاری مورد نظر است، روش فناوری‌های کلیدی، یک رویکرد ارزشمند و مفید برای ارزیابی حوزه‌های تحقیقاتی و فناوری‌های مختلف به‌شمار می‌رود. در این روش با به‌کارگیری مجموعه‌ای از معیارها که برای اندازه‌گیری میزان اهمیت یا کلیدی بودن فناوری‌ها به‌کار می‌روند، فهرستی از فناوری‌های مهم و کلیدی مشخص می‌شود. این روش در چهار مرحله شناسایی و انتخاب متخصصان، فهرست کردن فناوری‌ها، اولویت‌بندی فناوری‌ها و تهیه فهرست نهایی فناوری‌های کلیدی انجام می‌پذیرد. در مرحله سوم ابزارهای مختلفی برای اولویت‌بندی استفاده می‌شود، اما رایج‌ترین آن‌ها استفاده از ماتریس جذابیت-امکان‌پذیری است.

۵- رهنگاشت فناوری

واژه رهنگاشت دربردارنده هدف اصلی به‌کارگیری روش، یعنی نگاشتن مسیر فناوری یا ترسیم مسیر کلی به‌کارگیری و توسعه فناوری است. رابرت گالوین رئیس سابق هیأت مدیره شرکت موتورولا، تعریف زیر را برای رهنگاشت ارائه می‌کند: «رهنگاشت یک نگاه گسترده به آینده زمینه تحقیقاتی منتخب است که از تصور و دانش جمعی در مورد مشخص‌ترین محرک‌های تغییر در آن زمینه تشکیل شده است» [۱۶].

به‌طور کلی نگاشتن مسیر فناوری، یک بینش یا دیدگاه مورد توافق همگان را در خصوص چشم‌انداز فناورانه آینده برای ترسیم تصمیم‌گیران فراهم می‌آورد. فرایند رهنگاشت، روشی برای شناسایی، ارزیابی و انتخاب بدیل‌های راهبردی فراهم می‌کند که به منظور دست‌یافتن به فناوری یا هدف تجاری مطلوب استفاده می‌شود.

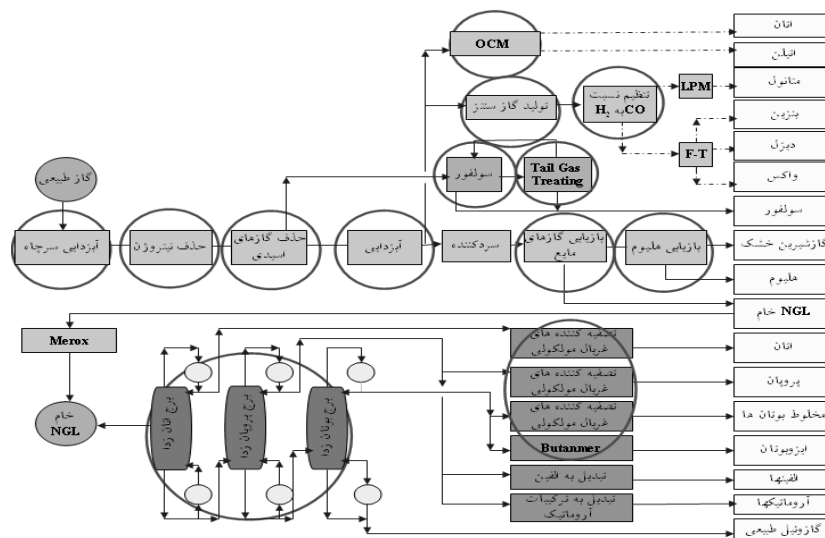
1. Technology Roadmapping
2. Critical Technologies

«غشا را به‌عنوان ماده‌ای تعریف می‌کنند که یک جزء بیش‌تر و آسان‌تر از اجزای دیگر از میان آن عبور می‌کند» [۱۷]. توانایی کنترل سرعت تراوایی یک جزء شیمیایی از میان غشا، خصوصیت کلیدی غشاست. مهم‌ترین مزایای به‌کارگیری از فرایندهای غشایی در مقایسه با روش‌های دیگر مانند فرایند آمین عبارتند از سادگی تجهیزات و سهولت انجام عملیات، پایین بودن هزینه سرمایه‌گذاری، بازدهی انرژی بیش‌تر، اشغال فضای کم‌تر. با وجود این به دلیل پاره‌ای از مشکلات نظیر استحکام مکانیکی پایین، قابلیت اطمینان پایین و نیاز به پیش‌فراورش خوراک ورودی این فناوری در مقایسه با رقبا، به‌کارگیری آن در کاربردهای مختلف محل سؤال و ابهام بوده و تصمیم‌گیری درباره آن نیازمند بررسی‌های بیش‌تر است.

و محدوده^۱ آن می‌باشد. لذا با کمک اسناد، مدارک و خبرگان، چارچوب اولیه‌ای از محدوده صنعت گاز تهیه و در جلسه کمیته راهبری مطرح شد و پس از اصلاح به تأیید شرکت ملی گاز رسید. (نمودار ۲). با توجه به شکل فوق، کاربردهای مختلفی برای غشا در پالایش گاز طبیعی و همچنین امکان به‌کارگیری غشا در شیرین‌سازی آب و تصفیه پساب پالایشگاه وجود دارد که با دایره‌هایی مشخص شده‌اند.

۱-۲ شناخت فنی غشا

پس از روشن‌شدن محدوده صنعت و کاربردهای احتمالی غشا در آن، شناخت نسبتاً دقیقی از مواد، غشاها، مدول‌ها و فرایندهای غشایی حاصل شد که در ادامه توضیح مختصری از آن ارائه می‌شود:

نمودار ۲) بررسی شماتیک حوزه صنعت گاز

با تلفیق نگاهت‌های مواد، ساختار و کاربرد نگاهت، تحت عنوان «نگاشت فرایندی فناوری غشا در صنعت گاز» تهیه شد. این نگاهت به‌ترتیب براساس حوزه کاربرد، کاربرد، مواد، روش ساخت غشا، انواع غشاها استفاده شده و مدول تنظیم شده‌است. سطح اول نگاهت فرایندی در نمودار ۳، دیده می‌شود.

در سطوح بعدی برای هر یک از این کاربردها، نگاهت فرایندی کامل شد. برای مثال نگاهت فرایندی برای کاربرد جداسازی سولفید هیدروژن از گاز طبیعی در نمودار ۴ نشان داده شده است.

در واحدهای صنعتی از غشاهایی استفاده می‌شود که داخل محفظه‌ای به نام مدول قرار می‌گیرند. مدول‌ها انواع مختلفی از جمله مدول صفحه-قابی، مدول لوله‌ای، مدول پیچشی و مدول الیاف توخالی دارند. از آنجا که فناوری غشا، دربرگیرنده فناوری‌های متعددی است، لذا به منظور پیشگیری از هر گونه خطا و همچنین اطمینان از کفایت فعالیت‌های انجام شده، فناوری‌های غشا از ابعاد مختلف (مواد، ساختار غشا، کاربرد و ...) ترسیم و نگاهت‌هایی از آن تهیه شد [۱۸].

انتخاب رویکرد مناسب در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی فناوری: فناوری غشا در شرکت ملی گاز ایران

جدول ۱) ماتریس فنی کاربرد- غشا (اولویت ۱: رنگ تیره، اولویت ۲: کم رنگ و اولویت ۳: رنگ روشن)

عنوان کاربرد	غشاء	بلمری-همگن میکرو منخل	بلمری-همگن جکال	بلمری-نامگن یکپارچه	بلمری-نامگن کامپوزیت	نازق	سرامیکی	هیبریدی
۱ جداسازی دی اکسید کربن	از گاز طبیعی (CO ₂ /NG)							
۲ جداسازی سولفید هیدروژن	از گاز طبیعی (H ₂ S/NG)							
۳ جداسازی بخار آب	نم زدایی گاز طبیعی (H ₂ O/NG)							
	نم زدایی هوا (H ₂ O/Air)							
۴ جداسازی هیدروکربنها	جداسازی C ₂ از گاز طبیعی							
	جداسازی اتیلنها از LPG							
۵ جداسازی نیتروژن	از گاز طبیعی (N ₂ /NG)							
	از هوا (N ₂ /Air)							
۶ جداسازی اکسیژن	از هوا (O ₂ /Air)							
۷ جداسازی هیدروژن	تنظیم نسبت H ₂ به CO							
۸ جداسازی هلیوم	از گاز طبیعی (He/NG)							
۹ شیرین سازی آب	اسمز معکوس							
	انگتر دیالیز							
	بیواکتورها غشایی							
	میکرو فیلتراسیون							
۱۰ راکتورهای غشایی	اوتروفیلتراسیون							
	تولید گاز سنتز							
	فرآیند OCM							
	تجزیه H ₂ S							

۳-۱-۷ تبیین اهداف شرکت ملی گاز

یکی از ورودی‌های اصلی تعیین اولویت‌های این فناوری، در اختیار داشتن چشم انداز، راهبردها و یا اهداف راهبردی شرکت ملی گاز می‌باشد. با بررسی‌های به عمل آمده از گزارش‌ها و اسناد درون سازمانی که از آن میان می‌توان به گزارش «چشم انداز بیست ساله گاز طبیعی» اشاره کرد، تیم مطالعات با برگزاری جلساتی با مسئولان مربوط به آن تلاش کرد تا اهداف راهبردی شرکت را استخراج کند. در این راستا با برگزاری جلساتی با مدیران بخش پژوهش شرکت ملی گاز، چهار هدف اصلی شرکت ملی گاز تبیین شد که عبارتند از استفاده از گاز به عنوان حامل انرژی در مصارف خانگی و صنعتی، استفاده از گاز در تبدیلات گازی، تزریق به چاه‌های نفت و صادرات گاز.

۸- تعیین اولویت‌های تحقیقاتی حوزه‌های کاربردی

فناوری غشایی

۱-۸ تعیین میزان جذابیت و امکان‌پذیری

بر اساس روش‌شناسی، تعیین اولویت‌های کاربردهای غشا از طریق ارزیابی جذابیت و امکان‌پذیری کاربردها صورت می‌گیرد. به منظور ارزیابی این دو، از معیارهایی برای ارزیابی استفاده شد.

معیارهای مورد نظر برگرفته از منابع مختلفی مانند [۱۲، ۱۹] می‌باشند. لازم به ذکر است معیارهایی در این تحقیق استفاده شده‌اند که فناوری‌های مختلف در آن متمایز از هم باشند. در صورتی که شاخصی برای تمامی فناوری‌های ارزیابی شده، مقدار یکسانی داشته، از فهرست نهایی معیارها حذف شده و عبارت است از:

معیارهای جذابیت	معیارهای امکان‌پذیری
۱- جایگاه در چرخه عمر فناوری غشایی	۱- وضعیت تجهیزات و آزمایشگاه‌ها (امکانات سخت‌افزاری)
۲- هزینه مورد نیاز انجام تحقیق و توسعه	۲- وضعیت دانش فنی
۳- هزینه سرمایه‌گذاری و عملیاتی برای بهره‌برداری صنعتی	۳- وضعیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد
۴- گستردگی کاربرد در سایر حوزه‌ها (نفت و پتروشیمی و ...)	۴- میزان دسترسی به مواد اولیه

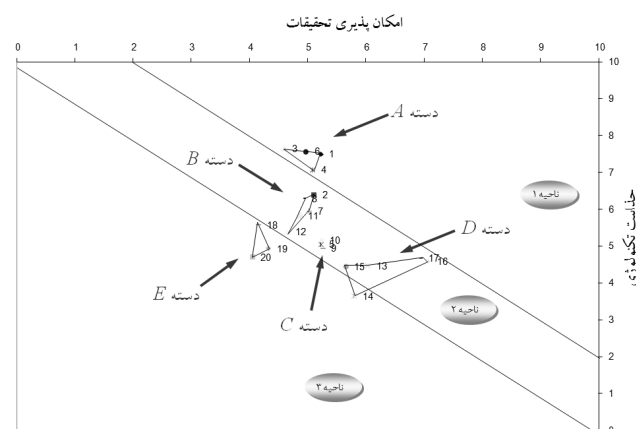
ارزیابی این معیارها از طریق انجام مصاحبه با خبرگان این حوزه و ارسال پرسش‌نامه ای با معیارهای فوق به فعالان این حوزه صورت گرفت. در مجموع برای ۴۴ متخصص، پرسش‌نامه ارسال شد که بیش از ۲۲ پاسخ صحیح بازگشت. جمع‌بندی نتایج پرسش‌نامه به صورت جدول ۲ است.

جدول ۲) جمع بندی نتایج جذابیت و امکان پذیری پرسش نامه ها

ردیف	عنوان کاربرد	حوزه کاربرد به اختصار	جمع بندی جذابیت	جمع بندی امکان پذیری
۱	جداسازی دی اکسیدکربن	از گاز طبیعی (NG/CO ₂)	۷/۵۰	۵/۲۲
۲	جداسازی دی اکسیدکربن	جداسازی CO ₂ از گاز مایع (LPG)	۶/۳۹	۵/۱۰
۳	جداسازی سولفید هیدروژن	از گاز طبیعی (H ₂ S/NG)	۷/۶۴	۴/۵۹
۴	جداسازی بخار آب	نم زدایی گاز طبیعی (H ₂ S/NG)	۷/۰۶	۵/۰۸
۵	جداسازی بخار آب	نم زدایی هوا (H ₂ O/Air)	۵/۰۵	۵/۲۲
۶	جداسازی هیدروکربن ها	جداسازی C ₂ ⁺ از گاز طبیعی	۷/۵۷	۴/۹۷
۷	جداسازی هیدروکربن ها	جداسازی الفین ها از LPG	۵/۹۵	۵/۰۳
۸	جداسازی نیتروژن	از گاز طبیعی (NG/N ₂)	۶/۲۹	۴/۹۳
۹	جداسازی نیتروژن	از هوا (Air/N ₂)	۴/۹۴	۵/۲۶
۱۰	جداسازی اکسیژن	از هوا (Air/O ₂)	۵/۱۶	۵/۲۴
۱۱	جداسازی هیدروژن	تنظیم نسبت هیدروژن به منواکسید کربن	۵/۸۲	۴/۸۶
۱۲	جداسازی هلیوم و گازهای نادر دیگر	از گاز طبیعی (He/NG)	۵/۳۹	۴/۶۴
۱۳	شیرین سازی آب و تصفیه پساب	اسمز معکوس	۴/۴۶	۶/۰۳
۱۴	شیرین سازی آب و تصفیه پساب	الکترو دیالیز	۳/۶۴	۵/۸۰
۱۵	شیرین سازی آب و تصفیه پساب	بیوراکتورهای غشایی	۴/۴۴	۵/۶۵
۱۶	شیرین سازی آب و تصفیه پساب	میکروفیلتراسیون	۴/۵۹	۷/۰۸
۱۷	شیرین سازی آب و تصفیه پساب	اولترافیلتراسیون	۴/۶۷	۶/۹۳
۱۸	راکتورهای غشایی	تولید گاز سنتز	۵/۵۷	۴/۱۵
۱۹	راکتورهای غشایی	فرایند OCM	۴/۹۳	۴/۳۲
۲۰	راکتورهای غشایی	تجزیه H ₂ S	۴/۷۰	۴/۰۴

۸-۲ ترسیم و تحلیل ماتریس جذابیت- امکان پذیری

جمع بندی نتایج پرسش نامه های دریافتی در ماتریس جذابیت- امکان پذیری قرار گرفت. این ماتریس به منظور تعیین اولویت های فناوری استفاده شده است و پس از دسته بندی به صورت نمودار ۶ در می آید.

نمودار ۶) نمودار دسته بندی شده ابرهای فناوری غشایی

این ماتریس، بیانگر جایگاه جذابیت و امکان پذیری هر یک از ۲۰ کاربرد می باشد که با ترسیم خطوط جداکننده سه ناحیه حاصل می شود. در ناحیه اول که میزان جذابیت و امکان پذیری بیش از بقیه کاربردهاست، راهبرد توسعه برای فناوری های این ناحیه پیشنهاد می شود. بر همین اساس، راهبرد مناسب ناحیه دوم، بهبود انتخابی است؛ به بیان دیگر با توجه به امکانات، از میان فناوری های این ناحیه، تعدادی از فناوری های جذاب در دستور کار توسعه قرار می گیرد. ناحیه سوم ماتریس دربرگیرنده فناوری هایی است که به صورت نسبی از جذابیت و امکان پذیری پایینی برای شرکت ملی گاز برخوردار بوده و راهبرد کلی این ناحیه چشم پوشی و صرف نظر کردن از توسعه فناوری است. بنابراین دسته فناوری های واقع در ناحیه یک (دسته A) در اولویت توسعه قرار می گیرند. اولویت های حوزه کاربردی فناوری غشایی عبارتند از: جداسازی سولفید هیدروژن از گاز طبیعی (H₂S/NG)، جداسازی دی اکسید کربن از گاز طبیعی (CO₂/NG)، جداسازی بخار آب از گاز طبیعی (H₂O/CH₄)، جداسازی

انتخاب رویکرد مناسب در تعیین اولویت‌های تحقیقاتی فناوری: فناوری غشا در شرکت ملی گاز ایران

مقابل توسعه درون‌زا و اهمیت توسعه درون‌زا نسبت به انتقال فناوری، برای هر یک از کاربردها بررسی شد. در این الگوریتم تلفیقی از نتایج و ناحیه‌بندی صورت گرفته در ماتریس جذابیت-امکان پذیری و معیارهای فوق در چهار مرحله بررسی شده است. در ادامه راهبردهای کلان توسعه فناوری برای تعدادی از کاربردها ارائه شده است (جدول ۳).

هیدروکربن‌ها از گاز طبیعی (C_3/NG). با توجه به نمودار ۶، اولویت بعدی توسعه در ناحیه دوم، دسته فناوری‌های B می‌باشند که از جذابیت بیش‌تری برخوردارند. به دنبال آن دسته فناوری‌های C و D قرار می‌گیرند و راهبرد کلی ناحیه سوم، چشم‌پوشی از توسعه است. علاوه بر آن، الگوریتمی برای انتخاب راه‌های توسعه و اکتساب فناوری تعیین شد و معیارهایی نیز نظیر میزان هزینه انتقال فناوری در

جدول ۳) اولویت‌های تحقیقاتی و راهبرد انتخابی توسعه هر یک از کاربردهای غشایی

اولویت انجام تحقیقات در شرکت ملی گاز	راهبرد انتخابی بر اساس راه‌های توسعه فناوری	ناحیه واقع شده در ماتریس جذابیت-امکان‌پذیری	عنوان کاربرد	شماره کاربرد
۱	توسعه درون‌زا	۱	CO ₂ /NG	۱
۱	توسعه درون‌زا	۱	H ₂ S/NG	۳
۱	توسعه درون‌زا	۱	H ₂ O/NG	۴
۳	توسعه درون‌زا	۲	N ₂ /NG	۸
۳	توسعه درون‌زا	۲	هیدروژن	۱۱
۳	توسعه درون‌زا	۲	He/NG	۱۲
۴	توسعه درون‌زا	۲	H ₂ O/Air	۵
۴	توسعه درون‌زا	۲	N ₂ /Air	۹
۵	دست‌یافتن به فناوری فرایند- انتقال فناوری مدول	۲	اسمز معکوس	۱۳
۵	انتقال فناوری	۲	بیوراکتورهای غشایی	۱۵
۵	دست‌یافتن به فناوری فرایند- انتقال فناوری مدول	۲	میکرو فیلتراسیون	۱۶
حذف	چشم‌پوشی	۲	CO ₂ /LPG	۲
حذف	چشم‌پوشی	۲	الفین‌ها از LPG	۷

۹- تعیین مسیر تحقیقات فناوری غشا در شرکت ملی گاز

در مجموع و بر اساس نتایجی که از جداول فنی (میزان اشتراک در فناوری‌ها) نیز به دست آمد، نمودار اولویت‌های تحقیقاتی فناوری غشا به صورت نمودار ۷ درمی‌آیند. در این نمودار از میان ۲۰ حوزه کاربردی غشا، چهار کاربرد از میان چهار مدول، دو مدول از میان شش نوع غشا، دو نوع غشا و از میان تعداد بی‌شماری ماده، سه ماده به عنوان اولویت‌های تحقیقات شرکت ملی گاز در فناوری غشایی، همچنین راهبرد توسعه درون‌زا برای این کاربردها پیشنهاد می‌گردد. در پایان بر اساس اولویت‌های اتخاذ شده، مسیر تحقیقات فناوری غشایی^۱ را می‌توان به صورت نمودار ۸ ترسیم کرد.

۱۰- نتیجه‌گیری

در این تحقیق مدلی برای تعیین اولویت‌های فناوری ارائه شد. مدل ارائه شده با بهره‌گیری از روش فناوری‌های حیاتی و ماتریس‌های فنی، رویکردی تلفیقی را در این زمینه ارائه کرد. رویکرد آینده‌نگاری و استفاده از روش‌های آن، همچنین ترکیب روش‌های کمی و کیفی در ارزیابی فناوری‌ها از دیگر مزایای مدل ارائه شده می‌باشد. نتایج پیاده‌سازی این مدل در صنعت گاز کشور در توسعه و به‌کارگیری فناوری غشایی نیز ارائه شد. تدوین راهبردهای دستیابی و ارزیابی راه‌های اکتساب فناوری با استفاده از ماتریس مذکور و ارائه رهنگاشت در سطوح مختلف دستیابی به این فناوری در افق ۱۵ ساله از خروجی‌های دیگر این کار تحقیقاتی به شمار می‌آید. توسعه و اصلاح مدل و همچنین به‌کارگیری آن در سایر صنایع نفت و پتروشیمی در فناوری غشایی می‌تواند به عنوان تحقیقات آتی در راستای این مقاله مورد توجه قرار گیرد.

مراجع

References

- [1] کیه‌زا، ویتوریو، ۱۳۸۴، راهبرد و سازماندهی تحقیق و توسعه، ترجمه سید سپهر قاضی نوری، انتشارات مرکز صنایع نوین .
- [2] گروه آینده اندیشی بنیاد توسعه فردا؛ روش‌های آینده‌نگاری فناوری، بنیاد توسعه فردا، ۱۳۸۴.
- [3] Porter, M. E., 1980; *Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors*; Free Press, New York.
- [4] Porter A. et.al., 1998; *Forecasting and management of technology*, John Wiley & Sons.
- [5] Hax A.C., Majluf N.S., 1996; *The Strategy concept and process: A pragmatic approach*, Prentice Hall.
- [6] Booz- A., Hamilton, 1981; *The strategic management of technology*, Outlook, Fallwinter.
- [7] Hamel, G., Heene, A., 1994; *Competence based competition*; John Wiley & Sons, Chichester.
- [8] Hamel, G., Prahalad, C. K., 1989; *Strategic Intel*; *Harvard Business Review*, Vol. 67, No. 3, pp: 63-67.
- [9] D'Aveni R.A., 1994; *Hypercompetitive rivalries – competing in highly dynamic environments*; Free Press, New York.
- [9] Itami, H., Numagami, T., 1992; "Dynamic interaction between strategy and technology"; *Strategic Management Journal*, No. 13, pp: 119 - 135.
- [10] Chiesa, V., Barbeschi, M., 1994; *Technology strategy in competence-based competition*; Wiley.
- [11] Chiesa, V., Coughlan, P., Voss, C. A., 1993; *Innovation as a business process*; Working Paper, London Business School.
- [12] باقری مقدم، ن.، ۱۳۸۳، مطالعات تحلیل جذابیت و تدوین راهبرد توسعه فناوری پیل سوختی در کشور و راهکارهای
- پیاده‌سازی آن؛ کمیته راهبری پیل سوختی.
- [13] Ghazinoory, S., et.al., 2009; *A new definition and framework for the development of a national technology strategy: The case of nanotechnology for Iran*, Technol. Forecast. Soc. Change.
- [14] Figueira, J. et.al., 2005; *Multiple criteria decision analysis*; Springer.
- [15] ناظمی امیر، قدیری روح‌اله، ۱۳۸۵؛ *آینده‌نگاری از مفهوم تا اجرا*، انتشارات مرکز صنایع نوین.
- [16] UNIDO *Technology foresight manual*, vol. 1, No. 2.
- [17] Khalil T., 2000; *Management of technology: the key to competitiveness and wealth creation*; McGraw Hill.
- [17] سیدسیاوش مدائنی س.س.، اسماعیلی م.، ۱۳۸۵؛ "جداسازی گازها با غشاها"؛ کرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۸۵.
- [18] Karol I. Pelc; *Knowledge mapping: A tool for management of technology*.
- [19] Hawkins, R.G., 1992; *Economic evaluation of CSIRO industrial research*; CSIRO Institute.
- [19] Lindgren M., 2003; *Scenario planning*; 1st ed, Great Britain publication.
- [20] Little, A. D., 1981; *The strategic management of technology*; European Management Forum, Davos.
- [21] Molas J.G., 2001; *Creative balancing: selecting research priorities practices and tools*, SPRU.
- [24] Schainker R., 2006; *Program on technology innovation: scenario-based technology R&D strategy for the electric power industry: Final Report*, vol. 1, No. 2, *Technical Report*.